

**ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ
РЕФЕРЕНДУМУ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ
16 БЕРЕЗНЯ 2014 Р.**

Анотація. «Референдум» в Автономній республіці Крим 16 березня 2014 р. був використаний виконавчою владою півострова та керівництвом Російської Федерації в якості найефективнішої легітимаційної технології задля затвердження рішення відокремлення цієї території як вираження волі народу. Зовнішньополітичній легітимації рішень «референдуму» в Криму та Севастополі притаманні наступні особливості: невизнання світовою спільнотою: найвпливовішими державами та міжнародними міжурядовими організаціями (ООН, РЄ, ЄС, ОБСЄ) внаслідок недотримання міжнародних стандартів Верховною Радою Автономної Республіки Крим в Україні при прийнятті рішення про призначення та організацію референдуму щодо того, щоб стати суб'єктом Російської Федерації або відновити Конституцію Криму 1992 р., конституційним принципом загалом, Конституціям України та АРК, проведення «референдуму» без дотримання демократичних стандартів, за бойкоту участі кримських татар, під зовнішньополітичним тиском в умовах присутності збройних формувань іноземної держави; визнання обмеженою кількістю держав (Вірменія, Венесуела, Казахстан, Росія, Північна Корея, Сирія) та міжнародних міжурядових організацій (СНД); відсутність офіційного спостереження за ходом «референдуму» від західних держав та міжнародних організацій при наявності запрошення

* доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

із-за їх відмови; відсутність офіційного спостереження від МПА СНД внаслідок відсутності формальних підстав із-за виходу України з СНД; негативна оцінка «референдуму» більшості світових міжнародних неурядових громадських організацій, незалежних ЗМІ, серед яких зустрічаються і російські. Отож, «референдум» не досягнув своєї основної мети – надання зовнішньополітичної легітимності прийнятим рішенням щодо входження Криму та Севастополя до РФ.

Ключові слова: референдум, зовнішньополітична легітимація, міжнародне спостереження, Рада Європи, ОБСЄ, Конгрес місцевих та регіональних влад, СНД, Крим.

Abstract. “Referendum” in the Autonomous Republic of Crimea on March 16, 2014 was used by the Peninsula executive authorities and leaders of the Russian Federation as the most effective legitimacy technology for approval of the decision of separation of the territory as an expression of the people’s will. International political legitimacy of the «referendum» decisions in the Crimea and Sevastopol has the following peculiarities: non-recognition by the international community: the most influential states and international intergovernmental organizations (UN, Council of Europe, EU, OSCE) due to non-compliance with international standards of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine when taking decision on fixing the day and organization of the referendum on becoming a subject of the Russian Federation or restore the Constitution of Crimea in 1992, non-compliance with the general constitutional principles, the Constitution of Ukraine and ARC, holding the «referendum» without following democratic standards, with boycott the Crimean Tatars participation, under the foreign political pressure, in the conditions of presence of the foreign state armed forces; recognition by a limited number of countries (Armenia, Venezuela, Kazakhstan, Russia, North Korea, Syria) and international intergovernmental organizations (CIS); without any official monitoring of the «referendum» from the West and international

organizations which being invited, refused to participate; without any official supervision of the IPA CIS due to the lack of formal grounds because of the Ukraine's withdrawal from the CIS; negative assessment of most international NGOs, independent media, among which there are also Russian ones. Thus, «referendum» did not achieve its primary objective - to provide international political legitimacy to taken decision on joining the Crimea and Sevastopol to Russia.

Key words: *referendum, international political legitimacy, international observation, the Council of Europe, Congress of Local and Regional Authorities, CIS, Crimea.*

Аннотация. *«Референдум» в Автономной республике Крым 16 марта 2014 г. был использован исполнительной властью полуострова и руководством Российской Федерации в качестве эффективной легитимационной технологии для утверждения решения отделения этой территории как выражение воли народа. Внешнеполитической легитимации решений «референдума» в Крыму и Севастополе присущи следующие особенности: непризнание мировым сообществом: влиятельными государствами и международными межправительственными организациями (ООН, СЕ, ЕС, ОБСЕ) в результате несоблюдения международных стандартов Верховной Радой Автономной Республики Крым в Украине при принятии решения о назначении и организации референдума о том, чтобы стать субъектом Российской Федерации или восстановить Конституцию Крыма 1992 г., конституционным принципам в целом, а также Конституции Украины и АРК, проведение «референдума» без соблюдения демократических стандартов, бойкота участия крымских татар, под внешнеполитическим давлением в условиях присутствия вооруженных формирований иностранного государства; признание ограниченным количеством государств (Армения, Венесуэла, Казахстан, Россия, Северная Корея,*

Сирия) и международных межправительственных организаций (СНГ); отсутствие официального наблюдения за ходом «референдума» от западных государств и международных организаций при наличии приглашения из-за их отказа; отсутствие официального наблюдения от МПА СНГ при отсутствии формальных оснований из-за выхода Украины из СНГ; негативная оценка большинства мировых международных неправительственных организаций, независимых СМИ, среди которых встречаются и российские. Итак, «референдум» не достиг своей основной цели – предоставления внешнеполитической легитимности принятым решениям о вхождении Крыма и Севастополя в РФ.

***Ключевые слова:** референдум, внешнеполитическая легитимация, международное наблюдение, Совет Европы, ОБСЕ, ПАССЕ, СНГ, Крым.*

Постановка проблеми. На рубежі ХХ-ХХІ ст. по всьому світу відбулася низка референдумів, пов'язаних із проголошенням суверенітету народу, нації, етнічної меншини, держави, території, що торкаються геополітичних аспектів і неоднозначно сприймаються міжнародною спільнотою. Серед них і парадоксальний за наслідками результатів – невизнаний світовою спільнотою «референдум» 16 березня 2014 р. у Автономній республіці Крим (АРК). Проведений за напрацьованими технологіями він усе ж вирізняється серед інших особливим прагненням його організаторів надати йому зовнішніх ознак легітимності, оскільки загальновідомо, що зовнішньополітичний чинник відіграє найважливішу роль у легітимації політичної влади в сучасному світі, а від думки авторитетних міжнародних організацій та представників іноземних держав про народне волевиявлення залежить визнання легітимованого суверенітету не тільки народу, а й держави. Проте саме зовнішньополітичні легітимаційні аспекти поки ще мало досліджені.

Мета статті – охарактеризувати особливості зовнішньополітичної легітимації референдуму в АРК 16 березня 2014 р., узагальнити причини

невизнання його результатів.

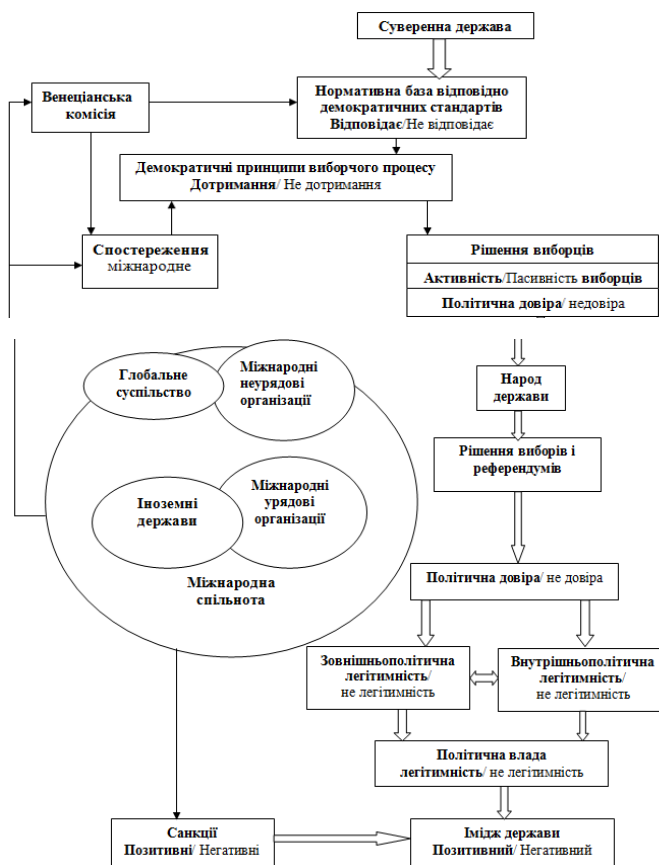
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Референдуми користуються увагою багатьох учених, насамперед юристів і політологів на Заході, таких як А. Д. Батлер, М. Веллер, Л. ЛеДюк, М. Квортрап, Б. Кеш, Т. Кронін, А. Лейпхарт, Дж. Мацусака, Д. Мюллер, О. Ренні, Е. Тірні, С. Хаг, Дж. Цебеліс. Використання референдуму у якості легітимацийної технології торкаються З. І. Чемурзієва, А. С. Вартанян, міжнародно-правового визнання новоутворених держав – С. Осипова. На думку вірменського вченого М. Саркісяна, якщо йдеться про конфліктну ситуацію, то феномен плебісциту-референдуму має значний політичний потенціал. Він переконаний, що цілеспрямовано сконструйована схема референдуму може радикально змінити політичну суть будь-якої ситуації й будь-якої проблеми, а підсумки референдуму можливо застосувати для повної підміни характеристики будь-якої конфліктної ситуації. Проте на особливу увагу заслуговує оцінка дослідника ролі міжнародної спільноти у цих процесах: «Референдуми, взагалі, являють собою дуже ефективні механізми політичної хірургії. ... А весь секрет у тому, що «скальпель» завжди залишається в руках міжнародного співтовариства. Як би не крутилися конфліктуючі сторони, печатка на ситуації ставиться ззовні» [16]. Серед останніх публікацій щодо «референдумів» в Криму, так званих Донецькій та Луганській народних республіках 2014 р. зустрічаємо як одіозні праці активістів міжнародної організації по спостереженню за виборами CIS-ЕМО О. В. Бедрицького, С. О. Бишока, О. В. Кочеткова, так і дискусійні статті, присвячені основним аспектам юридичного обґрунтування приєднання Криму до РФ, зокрема завідувача кафедри історії держави і права МДУ В. Томсінова [18]. Досить ґрунтовними є порівняння анексії Криму з прецедентом Косова, які є «докорінно різними за своєю природою» на думку завідувача кафедрою міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка О. В. Задорожнього [7] та його висновок, що події в

Криму не можуть бути пояснені міжнародним правом внаслідок нового тлумачення права на самовизначення в сучасних умовах. Політичні обставини та проблеми навколо ситуації «Крим наш!» аналізують А. Зубов, П. Казарін, І. Рогов, В. Тімаков, О. Токарев. В Україні про питання «референдуму» йдеться у публікаціях таких вчених та політичних експертів як П. П. Захарченко, К. О. Сілових, В. Чалий та ін. Проте, зауважимо, що про так званій «референдум» в Криму йдеться здебільшого в контексті міжнародно-правового обґрунтування анексії, відторгнення території від України. Легітимаційні ж проблеми вчені розглядають тільки з точки зору законності його проведення, що й актуалізує розгляд даної проблематики.

Основні результати дослідження. Під *референдною легітимацією* маємо на увазі процес набуття владою референдної легітимності внаслідок реалізації громадянами принципів безпосередньої демократії в процесі референдумів, у результаті чого політична довіра (до суб'єктів і учасників референдного процесу, інституційної організації, ефективності їх діяльності, змісту формули референдуму) трансформується у підтримку влади шляхом конвенційної участі виборців і прийняття рішень (голосування) [20, с. 156-157].

Серед основних критеріїв референдної зовнішньополітичної легітимації влади виокремлюємо: відповідність легальної бази референдумів міжнародним, регіональним стандартам; відповідність проведення референдумів міжнародним стандартам (через довготривале і короткотривале спостереження від іноземних держав і міжнародних організацій); електоральна активність; відсутність порушень і конфліктів у референдному процесі; закріплення демократизаційних напрямів розвитку в документах щодо зовнішньополітичної орієнтації держав. Наявність легітимаційних критеріїв перевіряють за допомогою *індикаторів*, серед яких найвагомішими видаються: дотримання конституціоналізованих принципів виборів, позитивні висновки міжнародного спостереження,

електоральна участь, звернення до Європейського суду з прав людини для захисту порушених виборчих та пов'язаних з ними прав. Механізм зовнішньополітичної референдної легітимації (Мал. 1) передбачає безпосередню взаємодію держави, громадян, політичної еліти через винесення для всенародного голосування питань, що становлять загальний інтерес. При цьому держава виступає як визнаний суб'єкт міжнародних відносин. На підставі результатів референдуму, висновків експертів, спостерігачів про внутрішньополітичну референдну легітимність/нелегітимність міжнародна спільнота робить висновки про зовнішньополітичну легітимність, приймає рішення про позитивні/негативні санкції щодо держави, отож, впливає на її міжнародний імідж.

Мал. 1. Механізм зовнішньополітичної референдної легітимації влади

Суб'єктами зовнішньополітичної легітимації влади є такі загально визнані суб'єкти міжнародних відносин, як держави та міжнародні

урядові організації – безпосередні члени міжнародної спільноти, також похідні від основних суб'єктів – міжнародні неурядові організації як представники глобального чи транснаціонального громадянського суспільства. Велике значення для зовнішньополітичної легітимності має також ступінь підтримки референдумів шляхом *публічного схвалення представниками іноземних держав і міжнародних організацій*, науково-дослідницьких установ організаційної діяльності суб'єктів референдного процесу. Ще один досить важливий індикатор – *позитивна оцінка проведення референдуму у закордонних засобах масової інформації*, подана незалежними журналістами.

Російський вчений А.-Н.З. Дібіров свого часу виокремлював такий вид легітимації як зовнішньополітична та вказував на її особливості: 1) легітимується суверенітет; 2) визнання означає закріплення за тим чи іншим політичним режимом певної ніші в міжнародній спільноті та в системі міжнародних відносин; 3) визнання сили або слабкості нації; 4) поступовий відхід у минуле жорсткої системи територіальних держав, де суверенітет окреслено кордонами [6, с. 242-253]. Останній фактор набуває особливої актуальності щодо сфери впливу електронних ЗМІ на агітаційній стадії референдного процесу.

Питання суверенітету в сучасній соціальній, політичній та правовій теорії є досить спірним. На сьогодні існує три домінуючі підходи ставлення до проблеми суверенітету: суверенітет відновлений; суверенітет переосмислений; суверенітет відхилений [22]. Щодо результатів «референдуму» в АРК 16 березня 2014 р. видається доцільним говорити про фабрикацію суверенітету «переосмисленого».

Для визнання/невизнання результатів референдумів щодо зміни державної належності певної території вагомими видається погляд на проблему Е. Колерса, головна теза якого полягає в наступному: територіальне право існує тоді й тільки тоді, коли етнографічна спільнота явно досягає повноти (обсягу, завершеності) на юридичній території; це

право є основою незалежної державності лише в разі відсутності конкуруючого права, а територія є країною [24]. Недотримання саме двох останніх вимог є однією з причин вимушеної поведінки організаторів референдумів щодо ігнорування загальноприйнятих стандартів його ініціювання, організації та проведення, таких внутрішньополітичних легітимаційних чинників як: 1) нормативні гарантії проти необмеженої влади більшості; 2) інтерес, інформованість, компетентність громадян; 3) контроль суспільства за змістом і формулюванням питань референдуму; 4) значущість питання та рівень політичної свідомості виборців; 5) відсутність маніпулятивних впливів еліт на виборців; 6) наявність кворуму участі та явки для виборців; 7) відсутність порушень референдного процесу. Кожна із заявлених вимог була порушена, про що йшлося у статтях таких дослідників як О. В. Задорожній, П. П. Захарченко, К. О. Силowych.

Для зовнішньополітичної легітимації особливого значення набувають 1) наявність державного суверенітету; 2) дотримання конституційних норм у разі виходу, виділення; 3) відсутність спірних територіальних питань, «подільність» територій; 4) відсутність етнічних конфліктів. Проте говорити про достеменно дотримання зокрема другої вимоги у випадку відокремлення Криму не доводиться про що йдеться у Висновку Венеціанської комісії № 762/2014 CDL-AD (2014) 002 з питання «Чи відповідає рішення, прийняте Верховною Радою Автономної Республіки Крим в Україні про організацію референдуму щодо того, щоб стати суб'єктом Російської Федерації або відновити Конституцію Криму 1992 р., конституційним принципам».

Експерти Венеціанської комісії дійшли висновку про невідповідність цього рішення як міжнародним стандартам, так і Конституціям України та АРК внаслідок наступних чинників: Автономна Республіка Крим користується автономією лише в тих межах, в яких повноваження їй передані Конституцією України, тому акт влади АРК, який суперечить

Конституції України, суперечить, відповідно, і Конституції Криму; Конституція України передбачає, що відділення частини території країни не може бути предметом місцевого референдуму, а виключно всеукраїнського (Ст. 73); самовизначення розуміється насамперед як внутрішнє самовизначення в межах існуючих кордонів, а не як зовнішнє самовизначення через відділення, тому апеляція до права на самовизначення як міжнародно-правового принципу недоречна; місцевий референдум був би можливий тільки як консультативний про розширення автономії Криму; відсутність правового підґрунтя для референдуму внаслідок відсутності в Україні закону, що регулює проведення місцевих референдумів; неможливість демократичного прийняття рішень внаслідок масштабної публічної присутності військових (воєнізованих) сил в Криму; недотримання свободи вираження думок; неможливість належної організації референдуму в короткий термін (10 днів); заангажованість влади АРК, Верховна Рада якої прийняла 11 березня 2014 р. декларацію про незалежність Криму, що породжує недовіру до правових наслідків референдуму; упереджене формулювання питань, в яких передбачено два взаємовиключних варіанти: незалежність або повернення до Конституції 1992 р.; відсутність переговорів зацікавлених сторін про статус території [23].

Показовою є реакція Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи на «референдум», який у Декларації обґрунтував його нелегітимність саме недотриманням «мінімальних демократичних гарантій» при голосуванні та заявив про неможливість цієї «псевдоконсультації» призвести до зміни кордонів між Росією та Україною [25]. Конгрес поставив під сумнів надуману доцільність проведення «референдуму» оскільки Крим користувався широкою автономією, яку можна було б посилити за домовленістю з національними органами України, що й було передбачено в Рекомендації № 346 (2013) «Регіони і території з особливим статусом в Європі», прийнятій 31 жовтня

2013 р.

Мета, яку переслідують суб'єкти (об'єкти) легітимації, є різною, залежить від місця держави чи міжнародної організації в системі міжнародних відносин, співвідношення глобальних, регіональних інтересів, завдань і сил, статутних завдань організацій, зовнішньополітичних пріоритетів національних держав. Для Росії, яка виступає одночасно і в якості суб'єкта (яка легітимує самопроголошену владу Криму), і об'єкта (яка приєднує нову територію), проведення референдуму мало на меті 1) легітимізувати анексію та відокремлення Криму від України та включення його до складу РФ; 2) забезпечити в Криму розташування військової бази збройних сил РФ та перетворити його в подальшому на форпост російської військової сили для протистояння силам НАТО; 3) закріпити територію України як власну сферу впливу внаслідок самоусунення США від вирішення проблем пострадянських держав та політики «перезавантаження» в американо-російських відносинах і втягнути її до Митного Союзу; 4) набути позитивного міжнародного іміджу завдяки поверненню колишнього статусу могутньої держави внаслідок розширення території; 5) отримати військовий контроль над Чорноморсько-Азовським регіоном; 6) отримати контроль за транспортними потоками постачання енергоресурсів до Європи та можливості диктувати свою цінову політику. Для самопроголошеної влади Криму як об'єкта легітимації першочерговими цілями, вважаємо, були: 1) легітимація входження до РФ (за грузинським сценарієм) і вирішення економічних проблем; 2) нейтралізація впливу численної антисепаратистськи налаштованої кримськотатарської спільноти; 3) вихід з-під впливу «донецьких ставлеників української влади та корупційних схем».

Міжнародна спільнота при наданні легітимності рішенням, прийнятим на референдумах має на меті забезпечення довіри до суб'єкта міжнародних відносин через здійснення контролю за їх проведенням та

спираючись на внутрішньополітичну легітимність. Середовище довіри складають як внутрішні, так і зовнішні складники. До внутрішніх відносять як суб'єктів, які визначають і реалізують зовнішню політику (глави держав), так і суб'єктів, що впливають на неї опосередковано (ЗМІ, аналітичні центри, опозиційні партії та ін.). Зовнішнє середовище формують суб'єкти з діаметрально протилежним ставленням (союзники, співчуваючі, нейтральні, опоненти, противники та ін.). У ситуації з кримським «референдумом» їх поділяють на: 1) тих, хто визнали його результати (Вірменія, Венесуела, Казахстан, Росія, Північна Корея, Сирія); 2) не визнали (Албанія, Аргентина, Грузія, Індонезія, Йорданія, Ісландія, Китай, Нігерія, Руанда, Туреччина, Чад, Чилі, Швейцарія, Південна Корея); 3) не визнали і застосували санкції проти його організаторів і «реалізаторів» (Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Каїр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, США, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція, Угорщина, Японія); 4) не відреагували на цю подію [17]. При цьому уряди міжнародних організацій та країн світу, крім Вірменії, Венесуели, Казахстану, Росії, Північної Кореї, Сирії, неодноразово заявляли, що не визнають результати референдуму в Криму. Уряд України також не визнав легітимним референдум про статус Криму, а Генеральна прокуратура України призупинила чинність постанов ВР АРК про проведення референдуму.

Важливим критерієм зовнішньополітичної легітимності виступає *електоральна активність* (відповідно до прийнятних рівнів участі в демократичних суспільствах і законодавчо закріплених порогів для прийняття рішення). У п. 3 постанови Верховної Ради АРК передбачено, що питання, яке одержить більшість голосів, вважається таким, що виражає пряме волевиявлення населення Криму [14]. Таким чином, незважаючи на кількість громадян, які мали взяти участь у референдумі,

рішення було б прийняте. Такий кворум явки і прийняття рішення не відповідає основним принципам проведення референдумів особливо щодо територіальних змін. Явка виборців склала за офіційними даними – 81,4 % громадян [10], за даними лідера кримськотатарського народу М. Джемілева 32,4 % [26], за даними члена Ради при Президентові РФ з розвитку громадянського суспільства і прав людини Євгенія Боброва – 30-60 %, у Севастополі – 50-80 % [2]. За приєднання Криму до Росії проголосувало за офіційними даними 96,77 % виборців, у Севастополі – 95,6 %, за даними Є. Боброва – 50-60 %, тобто всього 15-30 % учасників! Відсутність можливості для міжнародної спільноти підтвердити достовірність даних заперечує легітимність рішень «референдуму». До того ж кримська влада почала знищувати матеріали, пов'язані з його проведенням [4].

Інститут міжнародного спостереження на виборах і референдумах традиційно розглядають як «прояв довіри» між державами. Присутність на міжнародних спостерігачів, окрім свого основного завдання – визначення ступеня легітимності результатів народного волевиявлення, – дає можливість співвіднести вибори в тій чи іншій країні з міжнародними стандартами. *Здійснення спостереження від іноземних держав та міжнародних організацій* із використанням критеріїв спостереження ОБСЄ є важливим індикатором зовнішньополітичної електоральної легітимації влади, оскільки воно «забезпечує оцінку виборчих процесів відповідно до міжнародних принципів проведення справді демократичних виборів і національного законодавства і в той же час виходить з визнання того, що не хто інший, як населення країни, насамкінець вирішує питання про легітимність процесу виборів і довіру до його результатів» [5].

У ситуації з кримським «референдумом» для організаторів і міжнародної спільноти важливим було б дотримання стандартів як ОБСЄ, які є загально визнаними, так і СНД, які нав'язує Росія як обов'язкові на пострадянському просторі [Детальніше див. 21, с. 123-129]. Раніше, для

легітимації рішень, прийнятих на виборах і референдумах у невизнаних Абхазії, Гагаузії, Нагірно-Карабаській Республіці, Південній Осетії, Придністровській Молдавській Республіці, РФ вважала достатнім позитивні відгуки східної школи спостереження, базованих на дотриманні стандартів спостереження СНД, в основі яких лежить короткострокове спостереження. Зазначимо, що в Криму, всупереч стандартам ОБСЄ, яких усе ж дотримується і Росія, здійснювалося тільки короткострокове спостереження (з другої половини дня 15 березня й до кінця голосування 16 березня). Україна наполягала на присутності міжнародних спостерігачів на референдумі у Криму не дивлячись на його незаконність, щоб мати достовірну інформацію про хід «волевиявлення», оскільки Росія блокувала переговори з українськими представниками. В. о. міністра закордонних справ Андрій Дешиця 8 березня 2014 р. заявив, що «...немає інших варіантів як протестувати та сказати міжнародній спільноті, що результати референдуму будуть незаконні [19]. Однак найвпливовіші міжнародні міжурядові організації (ЄС, Рада Європи ОБСЄ) на чолі з ООН відмовили у проведенні спостереження. І не тому, що предмет місцевих референдумів, зазвичай, не становить для інтересу, а постільки цей предмет суперечив Конституції України, і тим самим міжнародна спільнота легітимувала б незаконні дії та рішення. А оскільки 14 березня 2014 р. до парламенту України був внесений законопроект про вихід із СНД після приєднання Криму до Росії, тим самим для організаторів було нейтралізовано можливість легітимації результатів «референдуму» шляхом спостереження й від Міжпарламентської Асамблеї СНД, хоча Україна й так була тільки асоційованим членом СНД.

Серед офіційних спостерігачів від іноземних держав найбільш представницькою (16 осіб) була делегація спостерігачів від Державної Думи Російської Федерації на чолі з головою комітету Держдуми у справах СНД, євразійської інтеграції та зв'язків зі співвітчизниками Леонідом Слуцьким. Зауважимо, що законодавча база проведення референдуму в

Криму базується на *модельному законі СНД про місцеві референдуми*, який визнаний обов'язковим для поширення на території її членів. Окремі делегації представляли Раду Федерації, Громадську палату. До речі, спостерігачів від парламенту Білорусі організатори «референдуму» чомусь не запрошували [1].

Не дивлячись на ігнорування спостереження «референдуму» більшістю великих держав і провідних міжнародних організацій, за даними голови комісії по проведенню кримського референдуму Михайла Малишева спостереження здійснювали понад **130** неофіційних представників від **23** країн [3] (з Австрії, Бельгії, Болгарії, Греції, Ізраїлю, Італії, Іспанії, Кіпру, Китаю, Латвії, Молдови, Монголії, Німеччини, Польщі, Португалії, Росії, Сербії, Словаччини, США, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії) [8]. І хоча кримські ЗМІ наголошували на їх статусі європарламентарів, на представництво ЄС в Україні прокоментувало цю ситуацію наступним чином: «Громадяни ЄС в Україні, які в ці дні перебували в Криму, і які можуть коментувати «референдум», – не представляють Європейський Союз» [8].

Індивідуальних неофіційних іноземних спостерігачів на виборах та референдумах у невизнаних ЛНР, ДНР та Криму експерти поділяють на такі категорії:

«А» – лобісти російської компанії «Газпром»;

«Б» – фахівці зі штучного створення національних автономій та конфліктології;

«С» – друзі російського шовініста Олександра Дугіна, ідеологію якого поділяє російський президент Володимир Путін. В основному, це проросійськи налаштовані політики вкрай правих поглядів та неосталіністи [12].

Позиція міжурядових спостерігачів визначається наступними рамками: відмова від спостереження; визнання відповідності міжнародним стандартам; невідповідність міжнародним стандартам; нейтральна позиція;

наявність порушень, які не впливають на результат волевиявлення. Майже всі зазначені вище спостерігачі дали позитивну оцінку результатам референдуму. Проте не всі з представників європейських країн побажали відкрито заявити про свою позицію, тому більшість із їх прізвищ достеменно невідома. Користуючись поясненням С. Хайд поведінки держав, які запрошують міжнародних спостерігачів на вибори, попри те, що планують застосовувати механізми фальсифікації результатів, визначимо запрошення спостерігачів владою Криму прагненням політичних лідерів не так отримати зовнішнє визнання, як уникнути міжнародних санкцій і, все ж набути легітимності влади та прийнятих нею рішень щодо приєднання до РФ.

Поряд із цим заставляє задуматися висновок австрійського спостерігача Йохана Штадлера, який поряд із безумовним визнанням відповідності «референдуму» міжнародним стандартам і необхідністю визнання його результатів «не тільки в Україні», вказує на імовірного винуватця «патової» ситуації: «Захід сам створив цю ситуацію, а тому повинен нести за неї відповідальність». Мається на увазі прецедент із Косово. Саме на нього посиляється і Президент РФ В. Путін коментуючи реакцію Міжнародної спільноти на «референдум» [11]. Прагнення легітимувати рішення, прийняті за участю російських військ, залучених, щоб «не допустити кровопролиття і дати людям спокійно проголосувати» залишається нереалізованим до сих пір. Якщо раніше лунали заклики провести «заднім числом» повторний референдум під контролем ОБСЄ та західних спостерігачів [11], то тепер такі пропозиції не надходять.

Реакція неурядових міжнародних організацій на проведення референдуму була двоякою. Від повного заперечення результатів Світовим Конгресом українців, Українським Конгресовим Комітетом Америки (УККА) [9] до повного його схвалення «Німецько-російським форумом» на чолі з Маттіасом Платцеком, який вважає, що потрібно рахуватися з інтересами Росії як однієї з найбільших ядерних держав, оскільки

нестабільна обстановка в регіоні може призвести до непередбачуваних наслідків [11].

Водночас представники різних російських об'єднань спостерігачів – координатори, члени виборчих комісій, спостерігачі – заявили про невизнання «референдуму» в АРК та в м. Севастополі внаслідок наступних факторів: недотримання термінів проведення референдуму; порушення умов проведення агітаційної кампанії; порушення активного виборчого права, використання старих неточних списків виборців, голосування іноземців – громадян РФ; недотримання законодавства щодо роботи виборчих комісій, проблем спостереження, недотримання принципів відкритості та гласності особливо на стадії підрахунку голосів; незаконності призначення і проведення референдумів; введення збройних формувань з Російської федерації [13].

Висновки. «Референдум» в Автономній республіці Крим 16 березня 2014 р. був використаний виконавчою владою півострова та керівництвом Російської Федерації в якості найефективнішої легітимаційної технології задля затвердження рішення відокремлення цієї території як вираження волі народу. Зовнішньополітичній легітимації рішень «референдуму» в Криму та Севастополі притаманні наступні особливості: невизнання світовою спільнотою: найвпливовішими державами та міжнародними міжурядовими організаціями (ООН, РЄ, ЄС, ОБСЄ) внаслідок недотримання міжнародних стандартів Верховною Радою Автономної Республіки Крим в Україні при прийнятті рішення про призначення та організацію референдуму щодо того, щоб стати суб'єктом Російської Федерації або відновити Конституцію Криму 1992 р., конституційним принципам загалом, Конституціям України та АРК, проведення «референдуму» без дотримання демократичних стандартів, за бойкоту участі кримських татар, під зовнішньополітичним тиском в умовах присутності збройних формувань іноземної держави; визнання обмеженою кількістю держав (Вірменія, Венесуела, Казахстан, Росія, Північна Корея,

Сирія) та міжнародних міжурядових організацій (СНД); відсутність офіційного спостереження за ходом «референдуму» від західних держав та міжнародних організацій при наявності запрошення із-за їх відмови; відсутність офіційного спостереження від МПА СНД внаслідок відсутності формальних підстав із-за виходу України з СНД; негативна оцінка більшості світових міжнародних неурядових громадських організацій, незалежних ЗМІ, серед яких зустрічаються і російські. Отож, «референдум» не досягнув своєї основної мети – надання зовнішньополітичної легітимності прийнятим рішенням щодо входження Криму та Севастополя до РФ. У подальшому видається перспективним дослідити міжнародну реакцію на негативну легітимаційну практику анексії території держави шляхом референдуму.

Список використаних джерел

1. Белорусские наблюдатели не дождались приглашения на референдум в Крыму [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://thekievtimes.ua/politics/336057-belorusskie-nablyudateli-ne-dozhdalis-priglasheniya-na-referendum-v-krymu.html>
2. Бобров Е. Проблемы жителей Крыма. 22 апреля 2014 г. / Евгений Бобров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.president-sovet.ru/structure/gruppa_po_migratsionnoy_politike/materialy/problemy_zhitel_ey_kryma.php
3. Виноградов Д. Наблюдатели из ЕС высоко оценили ход проведения референдума в Крыму [Электронный ресурс] / Дмитрий Виноградов. – Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20140317/999849681.html#ixzz3UfoUqzrq>.
4. Влада Криму намагається знищити інформацію про «референдум» [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4593/news/1422372791.html>

5. Декларация принципов международного наблюдения за выборами 27 октября 2005 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/odhr/elections/16937>

6. Дибиров А.-Н.З. Теория политической легитимности : Курс лекций [Текст] / Дибиров А.-Н.З. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – 272 с.

7. Задорожній О.В. Російська анексія Криму. «Аналогія» з Косово? Міжнародно-правовий аналіз [Електронний ресурс] / Задорожній О.В. // Українська асоціація міжнародного права. – 2014. – 13 червня. – Режим доступу: http://www.uail.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=76:&Itemid=155&lang=uk

8. Засморжук А. «Наблюдатели» за беззаконием в Крыму «обкатали» схему разделения Европы [Электронный ресурс] / Александра Засморжук, Евгений Матюшенко. – Режим доступа: <http://www.unian.net/politics/899858-nablyudateli-za-bezzakoniem-v-krymu-obkatali-shemu-razdeleniya-evropyi.html>

9. Заяви УККА. УККА не визнає «референдум» в Криму. 17 березня 2014 [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – http://ucca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=389%3Aucca-condemns-the-referendum-in-crimea&catid=8%3Aucca-statements&Itemid=23&lang=uk.

10. Крым онлайн. Общекрымский референдум [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://referendum2014.ru>.

11. Ларина Е. Повторный референдум в Крыму. Запад готов идти на компромисс? / Екатерина Ларина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aif.ru/politics/world/1384793#comment_list.

12. «Международные наблюдатели» как зеркало влияния Кремля. 07 Лист, 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://geostrategy.ua/node/910>.

13. Открытое заявление представителей наблюдательского

сообщества по Крыму [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nabludatel.org/weblog/2014/03/18/Crimea2014-statement>.

14. Постановление Верховного Совета АРК №1702-6/14 «О проведении общекрымского референдума» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://referendum2014.ru>.

15. Почти 70 международных наблюдателей зарегистрировались на референдум в Крыму [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.unian.net/politics/896711-pochti-70-mejdunarodnyih-nablyudateley-zaregistrovalis-na-referendum-v-kryimu.html>.

16. Саркисян М. Референдум – эффективный механизм геополитики / Манвел Саркисян [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.acnis.am/publications/2008/Referendum%20is%20an%20Effective%20Mechanism%20of%20Geopolitics.pdf>.

17. Ставлення світу до «референдуму» в Криму. 19.03.2014 [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – <http://www.ogo.ua/images/articles/1567/big/1395220270.jpg>; Ставлення світу до «референдуму» в Криму. 20.03.2014 [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – <http://www.ogo.ua/images/articles/1567/big/1395322564.jpg>.

18. Томсинов В. А. «Крымское право» или юридические обоснования для воссоединения Крыма с Россией [Текст] // Вестник Московского университета. – Серия 11 «Право». – 2014. – № 2. – С. 3-32.

19. Украина настаивает на присутствии международных наблюдателей на референдуме в Крыму [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/ukraina-nastaivaet-na-prisutstvii-mezhdunarodnyh-nablyudateley-na-referendume-v-krymu-501273.html>.

20. Юрійчук Є.П. Електоральна та референдна легітимація влади на пострадянському просторі: зовнішньополітичні аспекти : монографія [Текст] / Євгенія Юрійчук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 480 с.

21. Юрійчук Є. Концептуальні засади трансформації спостереження за виборами та референдумами від СНД [Текст] / Євгенія Юрійчук // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2013. – Т. 27-28. – С. 123-129.

22. *After Sovereignty. On the Question of Political Beginnings* / Edited by Charles Barbour and George Pavlich. – London : Routledge-Cavendish, 2009. – 224 p.

23. CDL-AD(2014)002. Opinion no. 762 /2014, Venice, 21 March 2014. CDL-AD(2014)002-e. Opinion on «whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea's 19 92 constitution is compatible with constitutional principles» adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014) [Electronic resource]. – Available at: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282014%29002-e>

24. Kolers A. *Land, Conflict and Justice: A Political Theory of Territory* / Avery Kolers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009.